

Om Solzjenitsyn och en studiecirkel i rysk/sovjetisk skönlitteratur

Mats Myrstener

Deltagarna i ryska litteraturcirkel på Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek 2010, Fr.v. Kalle Laajala, Låle K. Svensson, Mats Myrstener och Arne Högström

► När jag för många år sedan intervjuade Olof Lagercrantz (det var i samband med utgivningen av den fina boken *Konsten att läsa och skriva*) sa han att han inte trodde en författare hade möjlighet att påverka samhället ”på kort tid”. Påverkan låg istället på längre tid, ibland på mycket lång tid, och han menade att författare som Dante, Joyce, Flaubert eller Dickens faktiskt påverkar oss *än idag*, globalt eller i respektive språkområde. Det kan ju låta förtröstansfullt för oss som arbetar med det tryckta och skrivna ordet, eller hur?

Några författare hade emellertid politiskt genomslag redan under sin livstid: Zola under Dreyfusprocessen, även *Den stora gruvstrejken* blev uppmärksammasad och ledde till förbättrade förhållanden för gruvarbetarna i Frankrike; Sartre och Victor Hugo levde mitt i politiken fastän hundra år skiljde dem åt; liksom Dante på sin tid, eller bröderna Mann i Tyskland. Ivar Lo-Johansson påverkade avskaffandet av statsystemet 1945 och Sara Lidman påverkade med sitt engagemang vår syn på gruvstrejken i Malmberget 1970, samt synen på rasismen i Sydafrika.

En författare som definitivt spelade en enorm roll för kommunismens och Sovjetunionens omkullstörtande var Alexander Solzjenitsyn. Hans långa väg till debuten vid 44 års ålder 1962 med den lilla fascinerande romanen *En dag i Ivan Denisovitjs liv* har skildrats i hans självbiografiska bok *En kalv med eken stångades*. Den boken är spännande som den värsta thriller-berättelse.

Solzjenitsyn arresterades första gången 1945, sedan han uttalat

sig kritiskt mot Stalin i ett brev till en kollega. Under de åtta åren han tillbringade i sibiriskt fångläger förde han ständiga anteckningar, som låg till bakgrund för hans detaljrika skildringar av fånglägren, den s.k. *Gulagarkipelagen*. Utan Solzjenitsyns vittnesmål och detaljrika böcker hade avslöjandet om förhållandena i lägren säkert låtit vänta på sig.

Hela tillkomsten till Ivan Denisovitj, och den komplicerade publiceringen av boken i Sovjet, under tövädersperioden då Nikita Chrustjev var regeringschef, skildras i *En kalv med eken stångades*. Manusets skickades fram och tillbaka mellan Solzjenitsyn och redaktören Alexander Trifonovitj där varje ord i texten vägdes på guldväg. Hela arbets- och publiceringsprocessen är fascinerande beskriven. Redaktören vet att han har en betydande författare på kroken, men hur mycket ska man våga publicera? Varje ord, varje mening vägs och vrängs, diskussionerna som förs handlar i högsta grad om litteraturens ställning i samhället, om yttrandefrihet kontra lojalitet mot statsmakten. Om människans värdighet och rätt att göra uppror.

Solzjenitsyn arbetade då som matematiklärare i Rjazan utanför Moskva, medan hans stora arkiv av anteckningsböcker förvarades i en lägenhet i Moskva. Det kom som en chock för honom när hela arkivet plötsligt, efter ett anonymt samtal som röjde gömstället, beslagtogs av KGB.

Men Solzjenitsyn var en överlevare, åtta år i det bistra sibiriska klimatet hade lärt honom att ”en klok räv måste ha många gryt”.

Hans märkliga, bistra humor genomsyrar allt han skriver, trots det fasansfulla innehållet. Han hade lyckligtvis kopierat stora delar av sina anteckningar till skildringen av *Gulag-arkipelagen*, varav många som vi vet smugglades ut till väst av den svenske journalisten Stig Fredriksson. Han hade lärt sig hur sovjetssystemet arbetade i det fördolda, och han hade lärt sig de små kryphål som fanns, som han också utnyttjade.

Idag är Solzjenitsyn en av de mest lästa författarna i Ryssland. I höst kunde vi i svensk TV se den uppmärksammade ryska dramatiseringen av romanen *Den första kretsen*, som handlar om en grupp forskare som hålls fängslade efter kriget, för att arbeta som medhjälpare och informatörer till sovjetregimen.

I en annan stor sovjetroman, Anatolij Rybakovs *Arbats barn* spelar diktatorn Josef Stalin en huvudroll. Det är en stor trilogi, varav bara första delen märkligt nog finns översatt till svenska. Den utspelas på 1930-talet, med en grupp ungdomar kring det idag lyxiga turiststråket Arbatgatan, i centrum. Huvudpersonen arresteras för ett skämtsamt uttalande i en skoltidning om ”marxistisk bokföring”, och skickas i exil till Sibirien, något som även drabbade Rybakov.

Stalin framstår i Rybakovs roman som en slug despot, som ständigt putsade på sin egen historieskrivning. Han litade bara på några få förtrogna, och undanröjde hänsynslöst alla motståndare. Romanen förs fram till andra världskrigets start. En tredje stor sovjetroman, Vassilij Grossmans *Liv och öde*, publicerad i Sovjetunionen först 1988, 24 år efter författarens död, utspelas helt under det stora slaget vid Stalingrad, där krigslyckan vände för Adolf Hitler. Det är en väldig kollektivroman, i sann rysk romantradition, med flera hundra personer nämnda. Grossmans många anteckningar från slaget har använts av historiker som Anthony Beevor, när historien om ”det stora fosterländska kriget” skulle skrivas.

1969 hade Solzjenitsyn utslutits ur författarförbundet, *Den första kretsen* hade utkommit i England året innan. 1970 fick han Nobelpriset i litteratur, men kunde aldrig motta det i Stockholm, det ledde istället till att författaren utvisades med sin familj 1974 till Schweiz. Hans stora romaner hade skrivits långt tidigare, från 1950-talet och framåt, men kampen mot censuren var som att ständigt balansera på en knivsegg. Solzjenitsyn beskriver det närmast raljant i memoarerna *En kalv med eken stångades*. Främst ville han skydda sin familj från förföljelse.

Hans minutiösa anteckningar om strafflägren i Sibirien blev till ett mäktigt fyrbandsverk: *Gulag-arkipelagen* utkom 1976. Avslöjandena kom att bli en dolkstöt mot makten i Moskva, och förebådade kommunismens nedgång och fall i hela Östeuropa.

Efter kommunismens fall kunde Solzjenitsyn återvända till Ryssland från sin exil i USA 1994. I sitt långa profetskägg uppträdde han nu som en gammaltroende modernitetsföraktande slavofil, vilket överraskade många. I juni 2008 intervjuades han av Stig Fredriksson i svensk TV, då var han 89 år. Han avled kort därefter, i augusti, strax före sin 90-årsdag.

Stig Fredrikssons skildring av sina möten med Solzjenitsyn publicerades 2003 i boken *Alexanders kurir*.

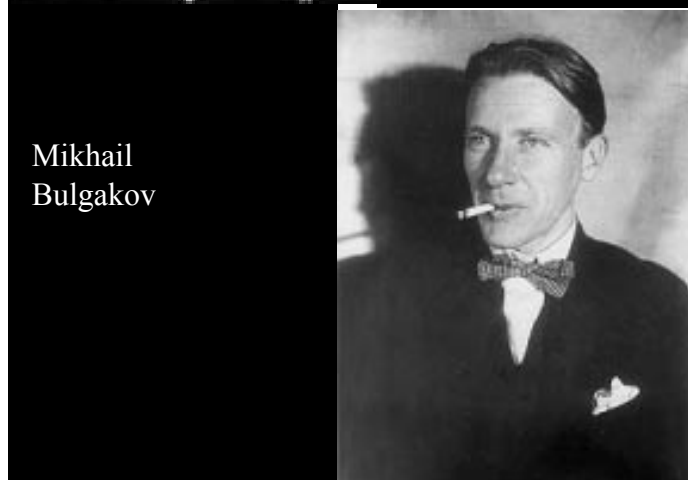
Alexander
Blok

Tjingiz
Ajtmatov

Alexandra
Kollontaj

Mikhail
Bulgakov

Ryska/Sovjetiska författare, läsecirkel, prosa/poesi, förslag

1: Pusjkin (1799-1837): Den spökromantiska berättelsen *Spader dam* alt dikter (Eugen Onegin, Bronsryttaren)

2: Tolstoj (1828-1910): *Anna Karenina*, Krig och fred, alt. Gontjarov: Oblomov. Anna Karenina är ett mästerligt kvinnoporträtt, som vi läste. Gontjarovs bok en skojig ”skälmroman” från tsartidens Ryssland.

2b Turgenjev (1818-1883): *Fäder och söner*. Klassisk berättelse om konflikten mellan den äldre och yngre generationen i tsar-Ryssland.

3: Dostojevskij (1821-1881): *Brott och straff*, alt. Idioten, Bröderna Karamasov, Onda andar m.fl. romaner.

4: Gogol (1809-1852): *Petersburgsnoveller*; Döda själar (Ukraina), Tjechov: *Damen med hunden* (noveller), Gorkij: *Min barndom*, alt. noveller. Gogol är den ryska litteraturens främste humorist, med en tragisk historia under ytan, Tjechov novellkonstens mästare, Gorkij den realistiska samhällskritiska berättelsens främste, stor inspiratör främst för sin självbiografi i tre delar.

5: Dikter av Majakovskij (*Ett moln i byxor, Om ”det där”*), Achmatova (*Rekviem*), Jevtusjenko (*Babij Jar*), Tsvetajeva, Jesenin (Dikter i antologin *Rysk poesi* 1972)

6: Pasternak (1890-1960): *Doktor Zjivago*, Andrej Belyj: Petersburg, Sjolochov: *Stilla flyter Don*, del 1, eller *Nyplöjd mark*, Alexandra Kollontaj: *Arbetsbiens kärlek* (ett kapitel). Belyjs roman är modernistisk, skriven 1911-13. *Nyplöjd mark* ett bra exempel på Stalins påbudna ”socialistiska realism”. Kollontajs tre berättelser har en feministisk approach.

7: Bulgakov (1891-1940): *Mästaren och Margarita* (Ukraina)

8: Solsjenitsyn (1918-2008): *Cancerkliniken*, *En dag i Ivan Denisovitjs liv*, *En kalv med eken stångades* m.fl.

9: Moderna författare:

Aleksander Blok: *Under röd himmel* (1947), Isak Babel: *Budjonny's röda ryttararmé* (1926), romaner av Boris Pilnjak, Ilja Ehrenburg, Vasilij Aksionov; Vassilij Grossman: *Liv och öde* (1986), Anatolij Rybakov: *Arbats barn* (1987), Maria Arbatova: *My teachers* (ej översatt, eng. text från Internet), Jurij Trifonov: *Ett annat liv* (1979), Ljudmila Petrusjevskaja i antologin *Att begrava en ängel* el. antologin *Glasnost* (1990, eng.). Vladimir Sorokin: *I det heliga Rysslands tjänst* (2006) (en valfri och en gemensam)

10: Andra ”republiker”:

Tjingiz Ajtmatov (Kirgisien) *Farväl Gulsary*, Jaan Kross (Estland) *Kejsarens galning*, Fazil Iskander (Abchazien) *Getoxens stjärnbild*, Vizma Belsevica (Lettland) *Bille-trilogin*, Marina Lewycka (Ukraina) *En kort berättelse om traktorer på ukrainska*, Vasil Bykov *Grustaget* eller *Veteranen* (Vitryssland) Sofi Oksanen *Stalins kossor* (Estland), Varam Sjalamov *Skovelmäs-taren* (Sibirien) (1 valfri och en gemensam).

Förklaring: Vi har i vår studiecirkel på jobbet läst de kursiverade titlarna. Men man kan självfallet välja själv vad man vill läsa. Detta är bara ett förslag. Håll till godo! Kolla gärna omfånget på de valda titlarna, en del är, i god rysk romantradition, väldigt omfångsrika och kräver rejäl lästid!

Mats Myrstener

